

1. Aitzinsolasa

Liburu honi bizia eman ahal izateko, gaiaren jatorria aitortu behar dut. 2017-2018 ikasturteko Hiznet Hizkuntza-plangintza ikastaroaren kariatara burutu sakontze-proiektua da lan honen abiapuntua.

Gaia hautatzean, azken urteotako kezka batek eman dit abiapuntua: zer ondorio psikologiko dakar hiztunarengan egunerokoan gutxitutako hizkuntza batez bizitzeak? Alabaina, norberak bizi nahi duen hizkuntzaren gaineko zapalkuntza eta bortizkeriak zer ondorio dakarkio hiztunari? Galdera horri erantzun hipotetikoa lotu zaio: eguneroko euskarazko elkarrekintzek dakarzkieten zailtasunek hiztunari forma anitzetako gaizkizatea sortzen diote; horrenbertzez, zapalkuntza pairatzen duen hiztun komunitatea ere ez dago osasuntsu. Funtsean, lan hau galdera honi ihardesten entseatuko da: hizkuntza minorizatuko hiztunak jaso edota jasaten dituen trauma komunikatibo-psikosoziolinguistikoek nola eragiten diote bere ongizate fisiko eta mentalean?

Kari horretara, bizitza-historia bat ekarri dugu hona: euskaraz bizi nahi duen pertsona baten kasu konkretua. Hortik abiatuz, kontaketa xeheki aztertuko dugu, eta, pentsalari eta ikertzaileen ekarpenak lagun, saiaturiko gara zapalketa horretan agertzen diren aldagaiak azaleratzen. Protagonista bere buruaren gaineko lan terapeutikoa egiten ari da. Horrela, M.J. Sibille bere terapeutaaren parte hartzeari esker ere, ongizaterako bidea arakatzen saiaturiko gara, hiztun-komunitate osorako balio ditzaketen diagnostia eta soluzioak proposatuz.

Ikuspegi psikologikoari eman diogu arreta, hots, ardura diguna da lekukoak bere barrunbeetatik nola bizi izan duen haurtzaroko egoera, bai eta, egoera hark, zeintzuk herexa utzi dizkion orainaldia bizitzeko orduan ere. Funtsean, hiztun horrek agertzen dituen emozioak gainerako hiztun euskaldunek ere bizitzen dituztelakoan gaude, bakoitzak bere graduan, maneran, intentsitatean.

Azpimarratu nahiko nuke ez naizela erabat objektiboa ikerketa honetan, neure burua identifikatzen baitut euskararen hizkuntza-komunitate subordinatuarekin. Are gehiago, zinez asebetarik sentituko nintzateke lan honek euskal hiztunen ongizatea lortzeko edo areagotzeko balioko balu. Izan ere, Ipar Euskal Herrian sortu eta bizi naiz, eta euskal hiztuna naizen aldetik, lekukotasunaren analisiak ekarri dit neure buruarena egitea ere, azken batean, sentimendu berak aurkitzen direlako: egunero nire hizkuntzaz bizi nahi izateak barnemuinak inarosten dizkidalako. Hala, haiei zentzua eta aterabidea bilatu nahi izateak ekarri nau lan honen gauzatzerara.

2. Zauriari zornea zerion

Gure kasuak —hemendik aitzina Jakilea, haren anonimotasuna begiratzearren— haur-denboran egoera traumatikoa bizi izan zuen hizkuntzari dagokionez. Kontua da psikoterapiaren zazpigarren urtean deskubritu duela, bere zailtasunen iturri nagusietarikoa izan dela eskolan euskara tanpez debekatu eta frantsesa baliatzera bortxatu izana. Zuberoako herri ttipi batean etxeko eta herriko hizkuntza naturala euskara zuten. Baina, bortz urtetan eskolarat igorri zutelarik, hizkuntza errotik debekatu egin zioten Jakileari bertan. Ondorioz, mutu egon zen bi urtez, frantsesik batere ez baitzekien. Are gehiago, irakasleak euskara etxean ere baztertu behar zutela agindu baitzien gurasoei. Hala, haurra eraikitzen ari zen hizkuntza debekatu egin zioten, bai etxean eta bai eskolan ere, eta, behartu egin zuten ez zekien kanpoko hizkuntzara.

Oraingo egunean Jakileak 44 urterekin baditu bizitza normala egiteko zailtasunak, eta horren eragile izan bide da 5 urtetan bizi izan zuen trauma. Jakilearen lekukotasuna analizatzeko, elkarrizketa sakonean agertu gaiak baliatu ditugu, eta gai horien arabera antolatu dugu liburua, tarteka pentsalari eta ikertzaileen ekarpenak txertatuz. Gainera, psikoterapeutari egin elkarrizketa luzea ere izan dugu makulu garrantzitsu Jakilearen kasua hobeki ulertzeko eta oinarri zientifikoa ukaiteko. Azpimarra dezagun ikerketaren helburua ez dela traumaren kausan zentratzea, baizik eta azaleratzea trauma horrek Jakileari ekarri zizkion ondorioak zeintzuk izan diren, eta bai halaber zeintzuk zailtasun ekartzen dizkion eguneroko bizitzan.

Kasu hau ezinago egokia iruditu zaigu, ikusirik hizkuntzaren menderakuntzaren kontziente bilakatu dela psikoterapia dela medio, sei urteko lanketatik landa. Horrekin aski ez: tenore honetan horren gainditzeko bideen bila dabil, bere burua eta bide batez gainerako euskal hiztunena sendabidean ezartzen saiatuz.

Hona hemen lekukotasunaren lagin bat:

Hanixt ene gorputzean hartu dut, enfin, bortizkeria hori. Eta, izan da enetako mozte bat buruaren eta gorputzaren artean. Nonbait, ez naizelarik errespetatua sentitzen, ebe, inork ere ez nau endelegatzen ahal... Galtzen dut... Ez dakit nola erran... Ez naiz haboro endelegagarri, je ne suis plus compréhensible, ez dakit nola erran... Hori da, galtzen dut... Galtzen dut... Eta hor... Aaaaa! Mozten naiz gorputz eta... Aaa! Panique! Hori da enetako gauza... (...) Bai, bortizkeria hori. Ene gorputza libratzea. (...) Holako presio bat. Presio bat. (...)

Sentitzen duena irudi batez adieraztea galdegin diogu eta horrela irudikatzen du bere sufrikarioa: «Erranen nikezu, edo soka bat tinkatzen, edo zintura bat, edo oihal bat... un truc de contention, holako zerbait».

Gizabanakotik abiatu nahi izan dugu, konklusio orokorrak atera ahal izateko. Gisa horretaz, metodo inductiboa lagun, errealitateko egitate partikularretatik lege orokorra du jomuga. Horregatik, hizkuntza hunkitzean gizabanakoari zer-nolako ondorioak ekartzen dizkion jakiteko irrikaz, bizitza-historia eta metodo interpretatiboa ditugu hautatu. Hots, bere hizkuntzaren barne-bidaia kontatzen utzi diogu lekukoari, eredu hartuz Ayestaren *Goza daiteke gehiago: Euskaldun baten hizkuntza-bidaia* (2014) ekarpen interesgarria. Alegia, ni-tik errealitate soziala esplikatzen entseatu gara. Interpretazio hirukoitza du lekukotasunak: alde batetik, lekukoarena berarena, «ez dela “egia” bilatzen, baizik eta subjektuak bere egia nola eraikitzen duen eta bere bizipenei eta bizitzako fase ezberdinei zentzua nola ematen dien aztertzea» (Zarraga *et al.*, 2010: 305). Izan ere, bere buruaren gaineko lan luze eta sakona gauzatzen ari denez, bere hizkuntza-bidaia berri ematean, loturak eta zentzua ere eman ditu. Gizartea subjektuek dute osatzen, hiztun-komunitatea hiztunek eratzen duten gisa berean. Hala, subjektuen bizipenen diskurtsoak gizarte-diskurtsoak ere badira, hertsiki lotuak dira subjektibitatea eta errealitate soziala zentzu honetan:

El interés por el discurso para el conocimiento de la realidad social, parte de la consideración de la orientación subjetiva de la acción social: la acción social está orientada por el sentido que da el sujeto a su propia acción, por lo que es preciso atender a este sentido para la comprensión y la explicación de la misma (Ruiz, 2009: 3).

Bestalde, saiatu gara bilatzen Jakileak txikitan pairatu traumatismoak ekarri ondorioak nola gainditu, traumatismoari berari protagonismo handiegia eman nahi izan gabe. Izan ere, hizkuntza-debekuak eskolan¹ izugarri ezagunak baitira honezkero.

Entelegatzekoa denez, Jakilea erabateko anonimotasunean atxiki dugu bere intimitatea begiratzearen truk.

Bukatzeko, lekukotasunak axama ekarri digu, Jakilearen haurtzaroko zutabe fundamentala; jakin bere amatxi edo amamaz ari garela, zubereraz horrela ere deitzen baitiote.

---

1. Ikus, besteak beste, Koldo Izagirrereren *Autopsiarako frogak* (Susa, 2010), Ahotsak.com eta EKEko lekukotasun aberasgarriak, *Gartxot, konkista aitizineko konkista* marrazki biziduna (Somuga, 2011), J.M. Torrealdaireren *El libro negro del euskera* (Ttartalo, 1998).

3. Elea aletu

Hizkuntzan zentratzen gara, zeren eta, bereziki hizkuntzak, gizabanakoarengan berebiziko garrantzia baitu. Haboro dena, eleak du gizakia gizaki egiten eta gabe, gizakia bertze zerbait litzateke. Alabaina, Altonagak, Etxepare medikuaren berbak partekatuz, erakusterat emaiten digu mintzorik gabeko gizakia ez dela bururaino eboluzionatua: «“Badakizue gogoa buru-muinetan dela alatzten, buru-muinek gero alarazten dutela mihia, gogoa pindar”. Implizituki bada ere, esaten ari dena da [Etxepare] hizkuntzarik gabeko egoera bat prehumanoa dela, zerebroak ez baitu benetako gizakiari dagokion maila lortu» (Altonaga, 2007: 75). Zer ginateke hizkuntzarik ez bagenu? Animaliak gara, bai, baina gure behar sozialak karakterizatzen gaitu, eta horretan, komunikazio-gaitasunak.

Cyrulnik neuropsikiatrak ohartarazten digu elea dugula gizakiaren funtsezko artifizioa gure ahulezia biologikoaren gainetik:

Ce n'est pas grâce à la biologie que les êtres humains sont forts. On peut même trouver miraculeux qu'une espèce si faible ait pu conquérir autant d'espace sur la planète. Notre point fort, c'est l'artifice. Artifice du verbe qui nous permet de faire vivre ici, en agitant la langue, un monde ailleurs impossible à percevoir (Cyrulnik, 2010: 34).

Hizkuntza ez da nolana hiko kontzeptua. Alabaina, ikuspegi linguistiko huts batetik landu ezean —eta kasu horretan ere, dudak—, sentimenduen alor konplexua agertzen zaigu modu transbertsalean. Azken batean, Suay i Lermak *Argia* astekarian dioen gisan «ez dugu ahaztu behar hitzun indibidualak direla komunikazio-egoeretan parte hartu eta egoera bakoitzean zein hizkuntza erabili hautatzen dutenak». Hitzunak aipatzen baditugu, gizabanakoa dugu sujet, eta gizabanakoa ezin bereiz genezake sentimenduetatik. Horregatik, uler daiteke hizkuntzaren gainean solas egitean zergatik agertzen diren gai intimoak hunkitzean agertzen diren erreakzio bertsuak —sinesmenak, adibidez—.

Jolyk azaltzen digu manera oso adierazgarrian zergatik den hori gertatzen:

Hizkuntza sakratua den zerbait bihurtzen da, arrazionaletik kanpo dagoen zerbait. Pironen arrazoibidea onartzen badugu, nagusi askok, beste kontzeptu edo gai batzuez hitz egiten dutenean, intelektualizaziotik hitz egiten dutenak ere, «hizkuntza» kontzeptuaz hitz egiten dutenean afektibitatea zergatik nagusitzen den uler daiteke eta bide batez zergatik 5 urteko umeak balira bezala arrazoitzen duten hizkuntzari buruz (Joly, 2005).

Gizakiak garen aldetik ere, beraz, sentimenduek osatzen gaituzte. Hartara, jendearen muinak nola, lan honek emozioak ditu ardatz. Izan ere, hizkuntza eta sentimenduak eskuz esku baitoaz Cristobalek (2007: 62) hain ongi adierazten digun bezala:

El ser humano no sólo está dotado de una capacidad de conductas instrumentales infinitamente mayor a la de los primates más desarrollados sino que posee una facultad que ha estado en los orígenes mismos de su desarrollo cerebral e intelectual: la palabra. Mediante la palabra puede transmitir al otro los estados internos —imaginarios, emocionales y viscerales— de sus conductas instintivas activadas y puede también realizar las propias conductas instintivas.

Horregatik, ezin utz dezakegu bazterrean hizkuntzak duen karga afektiboa. Izan ere, hizkuntza aipatze hutsak jendearen barrunbeak mugiarazten ditu oharkabeen. Ekar ditzagun bertze behin Jolyren (2005) hitzak gaiari dagokionez:

Pironen iritiz, «hizkuntza kontzeptua» pertsona gehienentzat oso kargatua dago afektiboki eta are gehiago eremu diglosikoetan esango nuke. Afektibitate karga honen arrazoia haurtzaroan aurkitzen du Pironen. Hizkuntzak ematen baitio umeari ulertua izateko ahalmena. (...) pertsona askorentzat «hizkuntza» gaia eta kontzeptua arrazionaletatik kanpo eta afektibitate mailan geratzen dela ohartzea oso garrantzitsua dela azpimarratu nahi dut.

M.J. Sibille gure Jakilearen terapeutak ere hitzak jarri dizkio hizkuntzaren definizioari:

Je pense que c'est vraiment, c'est vraiment quelque chose de très intégré dans l'émotion et dans le corps, beaucoup plus encore que ce que l'on pense. c'est vraiment quelque chose qui émerge du corps, dont les relations d'attachements, ce n'est pas du tout quelque chose qui vient se greffer après, quand l'homme devient intelligent, vous voyez? Quand il devient... non, non, c'est très très, quelque chose de très profondément corporel et émotionnel. Donc oui, et il y avait un mot que j'avais tout à l'heure... Il m'a échappé, ça va me revenir... C'est vraiment profondément existentiel².

Hizkuntza funtsezkoa da gizakiarendako, ikusten dugu; existentzial bezala kalifikatzen digu profesionalak; gorputz eta emozioetan sakonki integratua, atxikimenduzko harremanetan dagoela. Etxegoienek amatxirekin ukan solasa partekatu du argitaratu berri duen liburuan, eta lerrootan flagrantea da etxeko hizkuntzaz doi-doi mintzatzeak eragiten dion barne-kaosa:

---

2. Terapeutaren aipu guztiak euskaraturik emango dira, beti oin-oharrean, komatxo artean, beste oharpenik gabe. «Nik uste dut emozioetan eta gorputzean oso txertaturik dagoen zerbait dela, guk uste baino are txertatuago. Egiaz gorputzetik jalgitzen den zerbait da, atxikimendu-harremanekin loturikoa; ez da gero etortzen den zerbait, gizakia adimentsu bihurtzen denean gehitzen den zerbait, ulertzen? Ez, ez. Arras, arras, sakonki korporala eta emozionala den zerbait da. Beraz, bai. Bazen hitz bat lehen burura etorri zaidana... baina ahantzi dut... etorriko zait berriz... Sakonki existentziala da, zinez».

—Baia amatxi... herrian guziek erran dadate zuk badakizula arrent ongi Uskaras xardukitzen... bai? Konprenitzen duzu? Eleka zakezu Uskaras?

—*¡No! ¡No entiendo, ya te he dicho que no sé!... ¿Quién dice eso? ¡No, no!... ¡Se me ha olvidado!... ¿Por qué me hablas así, mi chico?*

Amatxiren begi nekatuek zorrozki so egiten zidaten, guziz inarrosia zen (Etxegoien, *Xamar*, 2018: 15).

Norbanakoaren mailatik maila makrosozialera salto eginez, komunikazio-tresna baino harago, kulturaren lekukoa ere bada, hizkuntza bakoitza mundu-ikuskeraren aldetik. Bronckart-ek (*apud* Odriozola, 2005: 180) honela definitu du: «Gizakiek beren mundu ezagutza adierazteko dituzten modu ugarien erakusgarri dira, baita gizarte harremanak bideratzeko dituzten modu ugarien lekuko ere». Hizkuntza, beraz, tresna antropologiko gisa agertzen zaigu hemen, alegia, hizkuntza kulturen egiteko maneren erakusleho gisa.

Hari beretik, hizkuntza kultura-eragile den aldetik, komunikazio-tresna izateaz gain, kultura-eragile eta ekarle ere bada Thiong'o-arentzat: «La langue, toute langue, possède deux dimensions: elle est à la fois moyen de communication et vecteur de culture» (Thiong'o, 2011: 34).

Are gehiago, Fanonen arabera mintzatzeak kultura baten pisua asumitzea eskatzen du:

Il est effroyablement question de cela dans notre vie. Parler, c'est être à même d'employer une certaine syntaxe, posséder la morphologie de telle ou telle langue, mais c'est surtout assumer une culture, supporter le poids d'une civilisation (Fanon, 1952: 15).

Bide beretik, Martinez de Lunak ere dio hizkuntza gizartean transbertsala dela, hots, gizarteko alor guztiei loturik dagoela:

Hizkuntza ere ikuspegi orokor edo holistikotik ulertu beharra dago, gizartearen testuinguru orokorrean kokatuta eta gizartearen eremu guztiekin harremanetan dagoelako; hala nola ekonomia, botere, politika, nortasun eta ideologiarekin. Hortaz, lekutan dago hizkuntza komunikazio tresna hutsa izatetik (Martinez de Luna, 2018: 8).

Gizakiarentzako hizkuntzaren garrantzia agerturik, errazki ondoriozta genezake, hizkuntza erasotua bada, manera batez edo bertzez hunkia bada, orduan gizabanakoaren barren-barrenei ere eragiten diela. Halaber, zapaldu eta gutxitutako hizkuntzaren hiztunak ere, hala-hala, zapalduak eta gutxituak dira barne-barnetik, eta, ikerketa osoan gogoan hartzeko funtsezko ezaugarria da gizarte zapaldua dela gurea.

